

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA DİN VE SOSYAL SAPMA

Özden Özbay

Öz

Türkiye’de din ve sosyal sapma ilişkisi konusunda çalışmalar çok azdır. Varolan çalışmalarda salt din ve sosyal sapma ilişkisini araştırmak amacıyla yapılmamıştır. Bu çalışmanın verileri, 974 üniversite öğrencilerinin bizzat kendilerince doldurulan soru kâğıdı yoluyla elde edilmiştir. Din kavramı şu değişkenler aracılığıyla ölçülmüştür: Ailenin dindarlığı, anne/ablanın öğrencinin dini davranışlarını kontrolü, öğrencinin dindarlığı, bu dünyalılık/öbür dünyalılık ve farklı mezheplere toleranstır. Sosyal sapma kavramı ise şiddet, madde kullanımı, yolsuzluk, ekonomik, akademik ve kurbansız suçlardan oluşmaktadır. Genelde, din ile sosyal sapma davranışları arasındaki ilişki zayıf, tezat ve tutarlı (tekrar eden) değildir. Araştırmanın en ilginç bulgusu, öğrencinin fala baktırması ve sosyal sapma davranışları arasında tutarlı ve pozitif bir ilişkinin var olmasıdır.

Anahtar Sözcükler

Din, Sosyal Sapma, Suç, Üniversite Öğrencileri, Türkiye

Religion and Social Deviance Among The Univerity Students

Abstract

Studies on the relationship between social deviance and religion are very few in Turkey. The existing studies did not aim especially to examine the link between social deviance and religion. Data obtained from a sample of 974 university students by using a self-reported survey. Religion was measured by such variables as family religiosity, maternal control over students’ religious act, religiosity of student, being this worldly or other worldly, and tolerance towards brotherhoods. Social deviance consisted of violence, substance use, corruption, economic, academic, and victimless crimes. In general, the relationship between religion and deviant acts is weak, contradictory, and not consistent. The most interesting finding of the study is that there exists a consistent, positive relationship between fortunetelling and deviant behavior.

Key Words

Religion, Social Deviance, Crime, University Students, Turkey

Giriş

Din, toplumsal dünyayı anlaşılabilir kılan ve bireyleri toplumsal düzene otoriterce bağlayan kurumlar ve süreçler olarak tanımlanabilir (Turner, 1995). Sosyal sapma ise bir grup içindeki kabul edilebilir görünüş veya davranış standartlarını çiğneyen, sosyal olarak onaylanmayan davranış, özellik veya koşullara karşılık gelmektedir (Tittle and Paternoster, 2000). Batıda din ve sosyal sapma üzerine yapılan çalışmalarda, dinin sosyal sapma üzerindeki etkisinin genelde negatif olduğu görülmüştür. Örneğin, Johnson ve arkadaşlarının (2000) 1985-1997 yıllarında inceledikleri 40 çalışmada, dinin çocuk suçları üzerindeki etkisinin bu çalışmaların % 80.6’sında negatif olduğunu ileri sürmüşlerdir. Benzer şekilde, Baier and Wright (2001) çoğunluğu 1969-1998 yıllarını kapsayan 60 çalışma üzerinde *meta analizi* (her bir bilimsel çalışmanın bir analiz birimi olması ve bu çalışmalar üzerinde istatistiksel analizlerin yapılması) kullanarak dinin suç üzerindeki etkisini araştırdılar. Dinin suç üzerindeki etkisinin yönünün negatif ve etkinin büyüklüğünü orta büyüklükte olduğunu tespit ederek ($r = -.12$), “dini ekoloji” tezinin (dinin etkisinin şayet içinde bulunulan grubun dinselliği yüksek ise etkili olduğu tezi) doğru çıktığını belirtmişlerdir (ayrıca bakınız, Stark, 1987). Buna ek olarak, kişi veya mala karşı olan suçlarla kıyaslandığında (örneğin adam öldürmek veya hırsızlık), dinin

etkisinin “kurbanı olmayan suçlarda” (örneğin alkol, kumar, para karşılığı cinsel ilişki) daha güçlü olduğu sonucuna varmışlardır.

Türk toplumunun değerlerini araştırmaya yönelik ülke genelini kapsayan araştırmalarda, dinin toplumun yüksek önem verdiği değerlerden bir tanesi olması (Ergüder, 1991; Esmer, 1998; Esmer, 1999), 1980’li ve özellikle de 1990’lı yıllardan beri dini kimliğin ön plana çıkması (Keyman ve İçduygu, 2003) ve hatta geçmişte ve şu an dini eksenli hükümetlerin iktidarda olmaları, dinin Türk toplumunda ne kadar önemli bir faktör olduğuna dair önemli ipuçlarından bazıları oluşturulmaktadır. Son zamanlarda uluslararası terörizmde İslam dini ile bağlantılı kökten dinciliğin etkinliğini arttırmasının ön plana çıkması, dinsel *düzeyi* ile şiddet olgusu arasındaki yakın ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, din ve sosyal sapma ilişkilerinin önemi son derece açıktır. Durum böyle olsa da, din ve sosyal sapma ilişkisi ne yazık ki Türk din-sosyal sapma literatüründe hak ettiği yeri alamamış, Türkiye’de din ve sosyal sapma ilişkisi sosyal sapma sosyolojisi alanında son derece kısır kalmış bir alanı teşkil etmektedir. Varolan birkaç çalışma ise güncel olmamaları, sınırlı sayıda din ve sosyal sapma değişkenlerinin analizlerde yer alması, çok değişkenli istatistiksel analizlere yer verilmemesi, çalışmaların asıl amaçlarının din ve sosyal sapma ilişkisinin olmaması, Türkiye’deki sosyal sapma-din literatürünün en önemli eksiklikleri arasındadır (Ankara Üniversitesi Kriminoloji Enstitüsü, 1954: Devlet İstatistikleri Enstitüsü, 1972: Türk Kriminoloji Enstitüsü, 1948: Türk Kriminoloji Enstitüsü, 1953: Ögel, 2001: Özbay, 2005: Yavuzer, 1981).

Bu çalışmada aile ve gençle ilgili dini faktörlerin, şiddet (politik, kız arkadaşı, diğer kavga, bıçak, cep bıçağı veya silah taşımak, birisine saldırmak), madde kullanımı (alkol ve sigara kullanımı), yolsuzluk (trafik polisine rüşvet vermek), ekonomik suçlar (kaçak elektrik kullanmak ve korsan satış yapmak), akademik sapma (kopya çekmek), ve son olarak da kurbanlı suç gibi (“meşru” olmayan cinsel ilişki) çok farklı türden sosyal sapma veya suç türünden davranışlar üzerindeki etkileri üniversite öğrencileri örneğinde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma şu yönleriyle din ve sosyal sapma/suç literatüründeki boşlukları dolduracağı umulmaktadır: En önemlisi, Türkiye’de din ve sosyal sapma konusundaki salt bu amaçla yapılmış ilk çalışma olmasıdır. Buna ek olarak, çalışmanın daha güncel olması ve daha fazla dinsel ve sosyal sapma göstergeleri kullanılmış olmasıyla da farklılık göstermektedir. Ayrıca, çok değişkenli istatistiksel analiz kullanılması ve kontrol değişkenlerinin analizlerde yer almasıdır. Son olarak, on iki sosyal sapma davranışlarını bağımlı değişken olarak kullanarak (şiddetten rüşvete kadar), bir çeşit dinin etki veya kapsam alanının da testinin yapılmış olmasıdır.

1. Sosyal Sapma ve İslam

Sosyal sapma sosyolojinin temel kavramlarından birisidir. Sosyal sapma denilince, sadece kabul edilebilirlik sınırının (marjininin) dışında kalan tutum, davranış ve benzeri şeyleri değil, aynı zamanda bunları dışlayan varolan kuralları, sosyal kontrol gayretleri ve bu kontrolün başarılmasına da karşılık gelmektedir. Sosyal sapma, sosyal düzenin devamı, kolektif dayanışma ve devamlılığı destekleyen grup duygusunun tekrar tekrar onaylanması veya pekiştirilmesi gibi temel süreçleri içerir. Yine, sosyal sapma sosyal değişimin

dinamiklerini içerir, bazı fikirlerin (veya davranışların) modada olması veya bazılarının modadan düşmesi gibi. Son olarak, sosyal tabakalaşma hiyerarşisinde merkezi bir yeri vardır, birey ve grupların kendi statü ve gücünü üste çıkarması ve rakiplerini/düşmanlarını alta almasında (düşük statü ve güçte görmesinde/davranmasında) olduğu gibi. Yani, sapma, çoğunluğun fikrinden farklı düşünen veya davrananların kontrol edilmesi ve güçsüz kılınmasının bir aracıdır. Suç ve sapma ilişkisine bakıldığında, birbirlerinden açık olarak ayrıldıkları bir alan var, fakat oldukça büyük bir ortak zemin alanları da vardır. Sosyoloji, psikoloji, kriminoloji ve tıp arasında sapmanın sosyal bir problem olarak sahipliği konusunda disiplinler arası ateşli bir mücadelesine tanık edilmektedir. Bu mücadele bu olgunun tasviri üzerinde dominant olma ile başlar, kriminoloji biliminin sapmayı sosyolojiden çalması gibi (Adler ve Adler, 2006). Sosyal sapma karmaşık, göreceli ve bağlamsal bir olgudur. Sosyal sapma konusunda çok farklı tanımlar vardır. Beckert ve Beckert (2002) sosyal sapmayı itaat ve itaatsizlik ve negatif ve pozitif değerlendirme dördü boyutunda çaprazlandırarak, şu ana kadar bilenen en kapsamlı sosyal sapma gruplaştırmalarını yapmıştır. Bu sosyal bilimciler *pozitif sapma* (aşırı itaat-pozitif değerlendirilme, örneğin rahibe Teresa'nın kendinden çok başkalarını düşünmesi gibi), *sapma hayranlığı* (itaatsizlik-pozitif değerlendirme, örneğin A.B.D.'de halkın Al Capone veya Jesse James'i ve Türkiye'de de Köroğlu'nun negatif işlerine rağmen hayran olunması gibi), "*rekör kırma*" (aşırı itaat-negatif değerlendirilme, örneğin işyerinde çok üretken olmak, akademik not sınırını aşmak gibi, Türkiye'de "inek" denilen öğrenciler bu sınıflandırmaya uygun görünmektedir) ve *negatif sapma* biçiminde sosyal sapmayı dörde ayırmışlardır. Bu araştırma sadece negatif sapmayla ilgilidir ve Tittle and Paternoster (2000) negatif sapmayı (bu tanım sosyal sapma konusundaki yaygın tanımlamadır) bir grubun çoğunluğunca onaylanmayan ve negatif türden kolektif bir reaksiyona yola açan veya fark edildiğinde kolektif bir reaksiyona yol açan herhangi bir türden koşul veya davranış tipi olarak tanımlarlar. Örneğin, bedene veya mala yönelik suçlar, cinsel suçlar, aile içi şiddet, organizasyonlardaki sapma, sapkın madde kullanımı, sanal suçlar, zihinsel özürlüler, bedensel engelliler ve marjinalleştirilmiş politik veya dini düşünceleri saymak mümkündür (Beckert ve Beckert, 2002).

Din toplumsal dünyayı anlaşılabilir kılan ve bireyleri toplumsal düzene otoriterce bağlayan kurumlar ve süreçler olarak tanımlanabilir (Turner, 1995). Dinler belirli ödüller sağlarlar. Dindar insanlar, dindar olmayan insanlara göre, kabul gören davranışları yapmaktan dolayı daha fazla yarar elde etme beklentisi içerisindedir ve onlar için sosyal sapmanın veya suçun getireceği zarar daha yüksektir. Bu anlamda cezadan kaçıp ödüle yönelmek, dindar insanları, dindar olmayan insanlara göre, daha az sapsmaya veya suça yöneltmektedir. Bu etki birkaç yolla gerçekleşir: Birincisi, din genellikle bir bütün olarak toplumdaki çok sayıda değer ile aynı şeyleri paylaşır. Bu yüzden, dini eğilimli insanlar sosyal sapmayı reddeden güçlü değerler ile sıkı bağları vardır. İkincisi, din bu dünya dışı ceza ve ödül umudu sunar. Üçüncüsü, dini kurumlar dini ağırlar üretirler. Bu ağırlar ödüllendirici sosyal ilişkiler sunar ve bu ilişkilerin sosyal sapma davranışıyla tehlikeye girmesi söz konusu olabilir (Junger ve Polder, 1993).

Türkiye laik bir ülke ve ismen nüfusunun % 99'u Müslüman'dır. Türkiye'deki Müslümanların büyük çoğunluğu ise Sünni mezhebindedir. Her ne kadar Cumhuriyetin 1923 yılında kurulmasından sonra çalışmaları engellenmiş ve hala yasak olsalar da, tarikatlar sosyal ve politik hayatı etkilemeye devam etmektedirler (Öktem, 2002). Benzer şekilde, günümüz Türkiye'sinde dini kimliğini açıkça söylemek, politik bir ifade olarak yorumlana bilmektedir ve bunun sonucu olarak da insanlar dini bağlılık veya aidiyetlikleri konusunda konuşmaktan çekinmektedirler (Torjesen, 2003). Sünni İslam geleneğinde, İslam dini genel olarak iki şekilde uygulanmakta veya insanlara benimsenmektedir. Bunlar çok farklı isimler verilen "halk İslamı" ve "kökten dinci" ("siyasal İslam"dır). Halk İslamında, halk veya insanlar İslamın temel şartlarını yerine getirmeye çalışırlar. Onlara göre, İslam dini akılcı, bilim ve teknolojiye önem veren bir dindir. Bu durum veya görüşte olan insanlar dinsel farklılıkları kabullenmekte ve çeşitliliğe hoşgörülle bakmakta ve bir arada yaşamının bir gerekliliği olarak algılamaktadırlar. Kısaca, İslam dininin modern kurum ve düşüncelere karşı olmadığı düşüncesini kendisine ana ilke yapmıştır. Buna karşın, kökten dinci İslama göre, bir toplumdaki varolan siyasal, ekonomik, sosyal, eğitimsel kurumların sadece Kur'an'a göre oluşturulması gerekmektedir. Bu kaynak dışındaki başka kaynak veya çözüm önerileri asla kabul edilemez. Bu çizgidekilere göre, başka inanışlar ve düşünceler Allah'a şirk koşan (Allah'a ortak arayan) "Hizbü-Şeytan" olarak varsayılarak, fiziksel şiddetin uygulanmasının doğruluğuna inanmaktadırlar (Akşit, 1998).

İslam dini sadece bir din değil aynı zamanda politik ve sosyal doktrin setlerinden oluşmaktadır. Bu da İslam dininin hayatın her alanına ve hatta her anına yönelik olması demektir. Bu anlamda dindarlık "*dini ekoloji* veya *çevreden*" ayrı düşünülemez. Dini ekoloji iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Birincisi, İslamın topluluk duygusunu korumasıyla olmaktadır. Bu anlamda, kamusal alanda yapılan cezalandırmalar, oldukça tutkun İslam dini ekolojisinin bir yansıması olarak görülebilir. İkincisi ise hukukun rolüdür. Batı ceza hukuku özünde eylemleri yasaklar ("prohibit"). Oysa İslam hukuku hem kanunsal olarak yasaklar ("proscribe") hem de tavsiye eder ("prescribe") (Groves, Newman, Corrado, 1987).

Yukarıdaki bilgiler ışığında ve de bu çalışmanın halk İslamı veya dinini benimsemiş bir evrende yani üniversite öğrencileri üzerinde yapıldığı göz önüne alındığında, bu çalışmanın ana tezi şudur: Dini faktörlerin sosyal sapma üzerindeki etkisi negatiftir (azaltıcı, önleyici).

2. Türkiye'de Din ve Sosyal Sapma Çalışmaları

İstanbul Üniversitesi Türk Kriminoloji Enstitüsü'nün (1948) 1944-5 yıllarında 63 ilde 6,386 hükümlü üzerinde adam öldürme suçu ile suç işlemeyen "önceki" dini eğilimi arasındaki ilişki yaş grupları ile ilişkili olarak (11-15'den az, 15-18, 18-21, 21-30, 30-40, 40-50, 50-60, 60-65 ve 65 yukarı) çoğunlukla Enstitüce görevlendirilmiş kişilerce anket yoluyla (mahküm sayısının az olduğu ceza evlerinde savcılar, ve hatta araştırmacılarca istenilmediği halde ceza evi memurları ve gardiyanlar aracılığı ile) araştırılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni, her ne kadar tanımlanmasa da, adam öldürmeyi içermektedir. Din bağımsız değişkeni ise şu üç sorudan oluşmaktadır: Hükümlülerin mensup olduğu din, dinlerine bağlılık derecesi ve dini vecibelerini yapıp-yapmadıklarıdır. Hükümlülerin mensup olduğu din sorusu, Müslüman (n = 6367,

% 99.7), Hıristiyan (n = 13, % 0) ve Musevi (n = 6, % 0) cevap kategorilerinden oluşmaktadır. Dinlerine bağlılık ise “çok sofu” (% 1.6), “sofu” (% 48.9), “ımanı kuvvetli” (% 13.8), “ımanı orta” (% 8.9) “ımanı zayıf” (% 1.24) ve de “kayıtsız” (% 25.6) cevap kategorilerinden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle, suçluların suç öncesi dine bağlılık oranı (çok sofu, sofu, ımanı kuvvetli, ımanı orta'nın toplamları dikkate alındığında) % 73'tür (n = 4,673). Buna karşın inancı zayıf ve kayıtsızların toplamı % 27'dir (n = 1,713). Yani, her dört mahkûmdan üçü dındardır. Dini vecibeler ise, yapıma sıklıklarına göre, “yapanlar” (% 66.9), “yapmayanlar” (% 28.5) ve “intizamsız yapanlar” (% 4.7) olarak belirlenmiştir. İntizamsız yapanlar ile yapanlar bir arada düşünüldüğünde, yaklaşık her üç kişiden ikisinin dindardır olduğu söylenebilir (% 72, n = 4568). Bu araştırmadaki bilgilerin ışığında, dindard olanların daha fazla adam öldürdüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat gerek dinlerine bağlılık derecesi ve gerekse de dini vecibelerin yerine getirilmesi konusunda yukarıdaki yüzdelerin frekansının özellikle 18-40 yaşları arasında arttığı, 11-18 altı ve 41-yukarısı az olduğu göz önüne alındığında, yaşın mı, dinin mi yoksa her ikisinin de mi adam öldürmede etkilerinin olduğu belirsiz kalmaktadır. Bunun en önemli sebebi, tasvir edici istatistiksel analizin kullanılmış olması ve bunun sonucu olarak da bir çok psikolojik, sosyal, ekonomik, kültürel faktörlerin etkisi kontrol altına alınmamış olmasıdır (benlik, cinsiyet, sosyal sınıf, kültürel değerler v.b.).

Yine aynı Enstitünün (1953) Türkiye'deki en kapsamlı ilk suç çalışması denilebilecek çalışması 1946-7 yılları arasında, soru kağıtları ülkedeki bütün ceza ve ıslah evlerine gönderilerek, ilgili soruların bir kısmı buralarda bulunan 974 suçlu çocuklarla yüz yüze görüşme yoluyla diğer kısımları ise her bir cezaevi veya ıslah evindeki her bir çocuk için ilgili resmi evrak kayıtlarına baktırılarak doldurulmuştur. Yukarıdaki çalışmada olduğu gibi, din kavramı, dine bağlılık derecesi ile ölçülmüştür. Dine bağlılığın cevap şıkları ise şunlardır: “Çok sofu,” “sofu,” “ımanı kuvvetli,” “ımanı orta,” “ımanı zayıf,” ve de “kayıtsız.” Suç ise adam öldürmek, ırza geçmek, hırsızlık, kız kaçırma ve çeşitli fiillerden oluşmaktadır. Toplam 545 adam öldürme olayından, % 48.4'ü imanlı (orta, kuvvetli ve sofulardan oluşmakta), ımanı zayıf (kayıtsız ve ımanı zayıf) olanlar ise % 51.6'dır. Toplam 148 ırza geçme olayında, imanlı % 45.9 iken, ımanı zayıf % 54.1'dir. Toplam 113 hırsızlık olayından, % 32.7'si imanlı, % 67.3'ü ise imansızlarca gerçekleştirilmiştir. Toplam 58 kız kaçırma olayından, % 48.3'ü imanlı, % 51.7'si imansızlarca gerçekleştirilmiştir. Toplam 45 “çeşitli fiiller” başlığı altında, % 64.4'ü imanlı, % 35.6'sı imansızlarca gerçekleştirilmiştir. Ve son olarak da, toplam 65 “diğer” suçlardan, imanlılar % 46.2'sini, imansızlar ise % 53.8'ini oluşturmaktadır. Burada, dindard çocukların hırsızlığı daha az yapma eğiliminde olduklarını, buna karşın “çeşitli fiileri” dindardların daha fazla yaptıklarını görmekteyiz. Adam öldürme, ırza geçme, kız kaçırma ve “diğer” suçlarda dindard ve dini zayıf olanlar arasında pek fark görünmemektedir. Genel olarak verilere bakıldığında, ımanı zayıf olanların % 53.2'si (n = 518) suç işlemelerine rağmen, bu oran imanlılarda % 46.8'dir. Buradan, dinin suç üzerinde bir etkisinin olduğu ama zayıf bir etki olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, yukarıdaki çalışmaya benzer şekilde, bu araştırmada da tasvir edici istatistik kullanılmış ve bunun sonucu olarak da din-suç ilişkisi hakkında net bir şey söylemek zor görünmektedir.

Yukarıdaki çalışmayla aynı yıllarda, Ankara Üniversitesi Kriminoloji Enstitüsü'nce (1954) 1947-53'lü yıllarda yapılan çalışmada din ve suç ilişkisi 34 il ve ilçede 11 ila 61 ve yukarıya 1000 mükerrer suçlu (suç tekrarı) üzerinde Enstitü görevlerinin denetiminde yüz yüze görüşmeyle ("sual varakaları") yapılmıştır. Suçun tanımı veya işlenen suçlar belirtilmemiştir. Ancak, suç işlemeye iten nedenler arasında ağırlıklı olarak ekonomik içerikli suçların işlendiği ortaya çıkmaktadır (para ihtiyacı % 56.1, kadın % 10.7, sarhoşluk % 7.6, husumet 7.6, şehvet hissi % 6.1 gibi). Din ise ahiret korkusu olup olmamasıyla ve dine bağlı olup olmamaya ölçülmüştür. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, suçluların % 92.3'ü ahiret korkusunun olduğunu, % 93.1'i ise dine bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlardan hareket ederek, dinin suçu artırdığı sonucuna varılabilir. Fakat, yukarıdaki çalışmalarda olduğu gibi, bu çalışmada da tasvir edici istatistik kullanmış olup, suça etki edebilecek diğer sosyal faktörlerin varlığı göz ardı edilmiştir.

Devlet İstatistikleri Enstitüsü'nce 1972 yılında 58 kadın ıslah kurumundan 16'sında, toplam 333 kadın hükümlüye anketörler aracılığıyla yüz yüze anket uygulanarak din ve suç arasındaki ilişki araştırılmıştır. Hükümlü kadınların işlediği suçların % 59'u adam öldürme, % 13'ü kamu sağlığına ilişkin, % 12'si hırsızlık ve diğer suçlardan oluşmaktadır. Her ne kadar din kavramı üç sorudan (gösterge) oluşmuş ise de ("dininiz nedir?" "dininizin kurallarını biliyor musunuz?" ve "ibadet yapar mısınız?"), Devlet İstatistikleri Enstitüsü sadece ibadetin yapılıp-yapılmamasına yönelik din sorusunun cevaplarına yer vermiştir ("evet" ve "hayır" kategorilerinden oluşmaktadır). Araştırmanın bulguları, toplam 333 kadın hükümlüden % 87'sinin (n = 290) dini uygulamalarını göstermiştir. Buradan çıkarılabilecek en güçlü olasılık, dinin suçu (adam öldürmenin frekansı yüksek olduğu için bu suç davranışıyla ilişkili düşünmek daha doğru olacaktır) artırıcı bir etkiye sahip olduğunu söylemek gerekmektedir. Ancak, bu çalışma da yukarıdaki çalışmalarda olduğu gibi, kontrol değişkeni kullanılmamış olması, dini sadece genel geçer tek bir değişkenle ölçmüş olması sebeplerinden dolayı varolan bu ilişkinin bir sağlam dayanağı görünmemektedir.

Yavuzer (1981) Ankara, İzmir ve Elazığ illerindeki ceza ve ıslah evlerindeki 214'ü hüküm giymiş ve 150'side hüküm giymişlerle benzer yaş ve öğrenim düzeyindeki 15 ila 18 yaşları arasındaki toplam 364 çocuğa anket uygulayarak, suç ve din arasındaki ilişkiyi inceledi. Araştırmacı, araştırmaya katılan çocukların çok küçük yaşlarda (% 27'si) Kur'an kurslarına gönderilmiş olduklarını ve % 66'sının dini ibadetlerde bulduklarını belirtmektedir. Daha da önemlisi, çocukların ailelerinin yaklaşık % 94'ünün de dini ibadetlerini gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Yukarıdaki çalışmalardaki genel duruma paralel olarak, bu çalışma da, din ile suç arasındaki ilişkinin pozitif olduğu sonucuna yöneltmektedir. Bir kez daha, verilerin tasvir edici istatistiklerle sunulmuş olması ve bunun sonucu olarak da kontrol değişkenlerinin kullanılmamış olması, bu araştırmanın en önemli eksiklerinden bazılarını oluşturmaktadır.

Ögel (2001) din ve madde kullanımı arasındaki ilişkiyi 18,520 lise ikinci sınıf (15-17 yaş) öğrencileri örneğinde on dört ili kapsayan bir anket araştırması ile yapmıştır. Din kavramı şu üç şekilde ölçülmüştür: (1) Dinin gereklerini yerine getirme, (2) dua, oruç ve namaz (madde kullanmaya başlamadan önce ve son bir yıl içindeki), (3) dinin önemi. Madde kullanımı ise

esrar, eroin, uçuucu madde ve hap kullanımlarına karşılık gelmektedir. Araştırmanın bulgularına göre, dinin gereklerini yapma (“evet” ve “hayır” cevap kategorilerinden oluşmakta) ve madde kullanımı şu sonuçları vermiştir: Esrar kullananların % 41.9’u dinin gereklerini yaptıklarını söylerken, bu oran eroin kullananlarda % 34.0, uçuucu madde kullananlarda % 32.8 ve hap kullananlarda % 21.7’dir. Dinin önemi ve madde kullanımı konusunda (n = 17,812), madde *denemiş* öğrencilerin % 10.1’i dinin asla önemli olmadığını, % 15.0’i biraz önemli olduğunu, % 32.8’i önemli olduğunu, % 42.1’i ise çok önemli olduklarını belirtmişlerdir. Dinin gereklerine ilişkin bir başka soruda (n = 17,747), madde *denemiş* öğrencilerin % 13.2’si dini inançlarının güçlü olduğunu ve dinin gereklerini aynen yaptıklarını, % 72.0’si dini ibadet yapmasa da tanrıya inandığını, % 8.9’u bir yaratıcı gücün varlığına inandığı, % 5.9’u ise dinsel inancının olmadığını belirtmişlerdir. Yukarıda yer alan bilgiler üzerinde Ögel tasvir edici bir açıklama ötesine geçememiş, din ve madde kullanımına ilişkin net bir açıklama getirememiştir. Bunun iki olası sebebi olabilir: Birincisi, araştırmacının tasvir edici istatistik kullanmış olması ve bunun sonucu olarak din ve madde kullanımı arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek diğer faktörlerin etkisini dikkate almamasıdır. İkincisi de, madde *denemiş* olanlardaki genel eğilim, dini eğilim arttıkça madde kullanımı artıyor şeklinde iken, madde *kullanılanlar* arasında ise her üç kişiden birinin dinin gereklerini yerine getiriyor olmasıdır. Bu da dinin etkisinin az da olsa madde kullanımını azaltıcı bir etkiye sahip olduğu izlenimi vermektedir. Sonuç olarak, dinin baskın bir madde kullanımını engelleyici veya azaltıcı bir etkisinden söz etmek mümkün görünmemektedir.

Son olarak, Özbay (2005) tarafından 2001 yılında Ankara merkezindeki liselerde okuyan 1,710 gence, gençlerin kendileri tarafından doldurdıkları soru kağıtları yoluyla ve yukarıdaki çalışmalarda olduğu gibi kesitsel araştırma dizaynı kullanarak (zaman içinde bir kez yapılan ve *aynı* denekler üzerinde *iki veya daha fazla* tekrar edilmeyen araştırma tipi olup, asla *sebep-sonuç* ilişkilerini yansıtmazlar), regresyon analizi yardımıyla din ve sosyal sapma arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Din kavramı, ailenin dindarlık derecesi (ölçek) ve anne ve babanın namaz kılıp-kılmaması ile ölçülmüştür. Sosyal sapma ise genel, şiddet, okul ve kamuyla ilişkili sapma davranışlarını içermektedir. Yaş, cinsiyet, gelir ve okul türlerinin etkilerinden bağımsız olarak, sadece ailenin dindarlığı okul sapma davranışı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir ($\beta = -.065$, $p < .05$). Fakat bu etki oldukça küçüktür. Bu çalışmada da diğerlerinde olduğu gibi sınırlı sayıda dini değişken kullanılmıştır, araştırmanın amacı salt din ve sosyal sapma arasındaki ilişkiyi incelemek değildir. Aynı araştırmacı tarafından yapılan ve aynı verileri kullanan bir başka çalışmada (Özbay, 2006), anne babanın dinsel davranışı yerine gencin kendisinin dindarlığı değişkeni kontrol değişkeni olarak analizde yer almış ve genel, şiddet, okul ve kamuyla ilgili sapma davranışlarıyla (yukarıdaki çalışmayla aynı bağımlı değişkenler) ilişkisi araştırılmıştır. Öğrencinin dindarlığı sadece şiddet değişkeni ile ilişkili ve ilişkinin yönü yukarıdakinin aksine pozitifdir.

Özetle, yukarıdaki çalışmalara bakıldığında, din ve sosyal sapma arasında bir ilişki olup-olmadığı, eğer var ise, ne yönde bir ilişki olduğunu bilmek oldukça güçtür. Bu sonuç Türkiye’deki din-suç literatüründeki çok önemli bazı problemlere işaret etmektedir. Bunların en başında, yapılacak

çalışmaların çok değişkenli istatistiklerin kullanılması zorunluluğudur. Aksi halde, elde edilen sonuçları dinin mi yoksa birçok başka psikolojik, sosyolojik, ekonomik v.b. etkenlerin mi suç üzerinde etkisi olup olmadığı konusunda bir karmaşaya itmektedir. İkincisi, dini bir veya birkaç göstergesiyle ölçmek, bu kavramın gerçek etkisini anlamak için asla yeterli değildir. Bu yüzden, din kavramının dinin çeşitli boyutlarını kapsayacak şekilde ölçülmesinde yarar vardır. Benzer şekilde, yukarıdaki çalışmaların hiçbiri salt din ve suç arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılmamıştır. Üçüncüsü, dinin değişik suç türleri üzerindeki etkisi aynı olmaya bilmekte, daha zayıf veya daha güçlü olabilmektedir. Bu durum varolan çalışmaların çoğunda dikkate alınmamıştır. Dördüncüsü, din ve suç arasındaki ilişkiler ağırlıklı olarak hüküm giymiş insanlar üzerinde yapılmıştır. Bu tür çalışmaların yararı tartışma götürmez iken, elde edilen verilerin bir şekilde suç işlemesine rağmen yakalanamayan kimseleri içermemesi yanlı sonuçların oluşmasına yol açma olasılığı oldukça güçlüdür.

3. Türkiye Dışında İslam ve Sosyal Sapma İlişkisi Konusundaki Çalışmalar

Türkiye’de yapılmış olan çalışmalarda olduğu gibi, İslam dini ve suç konusunda yurt dışında Türk olmayan kriminologlarca yapılan çalışmalar da son derece azdır. Stark (2001) din ve sosyal sapma arasındaki ilişkiyi 1990-1991 yıllarında yapılmış olan Dünya Değerler Anketi’nin (“World Value Survey”) verilerini kullanarak Türkiye örneğinde kesitsel araştırma dizaynı kullanarak inceledi. Sosyal sapma davranışları ise çalışıldığı bilinen eşyayı satın almak, park etmiş olan araca kazayla çarpmak ve bundan oluşan zararı bildirmemek ve esrar veya haşhaş kullanmaktan ibarettir. Din kavramı iki ayrı değişken aracılığı ile ölçülmüştür: Allah’ın önemi ve camiye devam etmek. Regresyon analizi, Allah’ın kişinin hayatındaki önemi arttıkça çalınmış eşya satın almak, kazayla çarpılmış aracın zararını bildirmemek ve esrar veya haşhaş kullanma arasında negatif (azalan) bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna karşın, camiye devam etmek ile bu üç bağımlı değişken arasında bir ilişkiye rastlanamamıştır. Ancak Stark’ın bu çalışması özellikle şu açılardan eleştiriye açıktır. Birincisi, istatistiki analizinde sadece dini değişkenlere yer vermiş, sosyal sapmaya yol açacak birçok değişkenin varlığını göz ardı etmiştir (araştırmanın kesitsel olmasını dahil etmeksizin). Bunun sonucu olarak da, elde edilmiş olan ilişkilerin gerçekten dinin etkisi mi yoksa başka faktörlerin etkisi mi bilinmemektedir. İkincisi, dinin salt iki değişkenle ölçülmesi oldukça dar kapsamlı bir din anlayışını sergilemektedir. Benzer şekilde, sosyal sapma davranışı sadece üç bağımlı değişkenle incelenmiş, örneğin şiddet gibi önemli bir değişken dışarıda bırakılmıştır.

Junger ve Polder (1993) Hollanda’da yaşayan Türk ve diğer etnik kökenden ergenlik çağındaki gençler arasında dindarlık ve çocuk suçluluğu arasındaki ilişkiyi kesitsel bir araştırma dizaynı kullanarak, korelasyon analizi yoluyla incelediler. Çocuk suçluluğu indeksleri ise çeşitli türden hırsızlıklar, eroin-esrar türü şeyler satmak, silah taşımak, cinsel taciz, çalınmış şeyler satın almak, başkasına ait mala zarar vermek, bedava kamu araçlarına binmek, vurma-yaralama gibi literatürde yaygın on altı suç davranışın yaygınlık (hiç yapılmıyapılmadığı yani yaygınlık indeksi) ve son bir yıl içinde sıklığını (sıklık indeksi) kapsamaktadır. Dindarlık ise gencin ailesinin camiye gitmesi ve dua etmeyi

kapsayan üç sorudan/göstergeden oluşan bir indeksten oluşmaktadır. Beklentilerin aksine, Türk gençleri arasında dindarlık ile suç arasında hiçbir ilişki bulunamamıştır. Daha da ilginç, bu gençlerin hem çok dindar hem de yüksek sapma eğilimleri gösterdiği saptanmıştır (benzer türden bir iddia için, bakınız Esmer, 1998). Hollandalı araştırmacılar bu ilişkisizlik durumuna net bir açıklama getiremediklerini belirtmektedirler. Bu çalışmayı şu açılardan eleştirmek mümkündür: Junger ve Polder çalışmalarında dinin farklı suç türleri üzerindeki etkilerinin aynı olduğu varsayımından hareket etmişlerdir. Ayrıca, dindarlık indeksi son derece sınırlı sayıda göstergelerle ölçülmüştür.

Groves, Newman ve Corrado (1987) İslam dini ve suç oranı arasındaki ilişkiyi 1970-75 yıllarını içeren Dünya Suç Anketi ("World Crime Survey") verilerinin yardımıyla kesitsel araştırma dizaynı kullanarak 14'ü Müslüman (Türkiye'nin de yer aldığı) 36'sı Müslüman olmayan ülkelerin çeşitli suç oranlarının ortalamalarının karşılaştırılmasına dayalı kovaryans analizi yoluyla incelediler. Araştırmanın sonuçları, hırsızlık ve sahteciliğin (suç türleri temelli oran) İslami ülkelerde yaklaşık 10 kez daha az görüldüğünü ve yine erkek çocuk suçluluğu oranının (şahıs temelli oran) istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha az olduğunu göstermiştir. Fakat, kişi başına düşen gayri safi yurt-İçi hasıla analize dahil edildiğinde, İslam dininin hırsızlık, sahtecilik ve de erkek suçluluğunu azaltıcı bir rolü olmadığı sonucuna varılmıştır. Yani İslam dini ile suç davranışı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu çalışmanın en önemli eksikliği, verilerin 37 yıl öncesine gidiyor olmasıdır. İkincisi, ekonomik değişken dışında suça etki edebilecek başka değişkenlere yer verilmemesidir.

Özetlemek gerekirse, Türkiye'deki İslam ile ilgili çalışmalardan İslam ve sosyal sapma ilişkisi konusunda net bir ilişki çıkarmak, en başta tasvir edici istatistik kullanılmasından dolayı, zordur. Varolan çalışmalardaki bulgular birbirleri ile uyumlu değildir: Dinin suç üzerindeki etkisi, göreceli olarak, bazen pozitif, bazen negatif, bazen ilişki yok şeklinde izlenimler vermektedir. Dolayısıyla da ne ilişkinin var olup-olmadığı ne de ilişkinin yönü (pozitif veya negatif) hakkında bir şey söylemek zor görünmektedir (etkinin büyüklüğünü hiç dikkate almaksızın). Buna karşın, batıda yapılan çalışmalar ağırlıklı İslam dini ve sosyal sapma arasında bir ilişkinin olmadığı yönündedir. Bu çalışmayla İslam dini ve sosyal sapma/suç arasındaki ilişki konusunda varolan bu belirsiz duruma, üniversite öğrencileri örneğinde, bir açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

4. Metod

4.1. Veri ve Örneklem

Bu araştırmaya konu olan veriler (data) 2004 yılında 974 üniversite öğrencisinin kendilerinin doldurmuş oldukları soru kağıtları yoluyla elde edilmiştir. Kendi-kendine soruları doldurmaya dayalı anket, resmi istatistiklerdeki düşük sosyo-ekonomik kesimlerin daha fazla suç işlemesine yönelik önyargılı verilere karşı bir alternatif veri toplama yolu olarak ortaya çıkmıştır. Buna rağmen bu veri toplama tekniğinin şu dezavantajları bulunmaktadır (Beirne ve Messerschmidt, 2000): Birincisi, cevaplayıcıların cevapları abartması söz konusu olabilmektedir. İkincisi, bazı denekler kendilerinin önemsiz olan sapma davranışlarını hatırlamayabilmektedirler. Üçüncüsü, bu tür anketler önemsiz sapma davranışlarını içermektedirler, ciddi olanları (birisini öldürme gibi) göz ardı etmektedirler. Dördüncüsü,

cevaplayıcılar, araştırmacı için genellikle kolay erişilebilir bir gruptan olmaları nedeniyle, bu tür araştırmaların temsil güçleri düşük olmaktadır.

Asıl örneklem de 1,304 kişi yer almasına rağmen, ankete katılan öğrenci sayısı 974 kişi olup, ankete katılım oranı % 75'dir. Bu örnekleme konu olan üniversite öğrencileri, kota ve tabakalı örneklem yardımıyla tesadüfi olarak seçildiler.

Tabakalı örnekleme uygulamak için, öncelikle ilgili üniversitedeki tüm öğrencilerin listesi, fakülte bazında üniversitedeki ilgili birimden istendi. Öğrencilerin belli fakülteleri seçmelerinde geldikleri ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin etkili olduğu ve bu düzey farklılıkları sonucu fakülteler içinde öğrencilerin tabakalaştıkları varsayıldı. Buradan hareketle, her bir fakülte (toplam dört tane) bir tabaka olarak ele alındı. Daha sonra, önceden tespit edilmiş olan toplam örneklem sayısı her bir fakültenin toplam öğrenci evrenindeki oranı dikkate alınarak tespit edildi. Benzer şekilde, her bir fakülte başına düşen öğrenci sayısı her bir bölüme bu bölümlerin öğrenci oranları dikkate alınarak dağıtıldı. Bu son aşamada, sınıf ve gündüzcü (birinci öğretim) ve gececi (ikinci öğretim) oranlarına göre her bir bölüme ait oran paylaştırıldı. İki yıllık okullarda okuyan öğrencilerin devamsızlığı ve bazı bölümlerin kapanıyor olması gibi nedenlerden dolayı, bu okullardaki öğrenci evreninin normal bir dağılıma sahip olmadığı düşünüldükten, kota örnekleme tercih edildi. Herhangi bir formül kullanmaksızın, yaklaşık 450 kişi (öğrencilerin yaklaşık % 19'u) üzerinde araştırma yapılması hedeflendi. Bu sayı her bir meslek yüksek okuluna (toplam üç meslek yüksek okulu bulunmaktadır) evrendeki oranlarına, bu okulların her birindeki bölümlere, bu bölümlerdeki öğrencilerin oranına ve son olarak da bu bölüm oranları sınıf ve gececi-gündüzcü oranlarına göre tekrar dağıtıldı.

Soru kâğıtları, araştırmacıların ve yardımcılarının gözetiminde, öğrencilere ilgili fakültelerin/yüksek okulların bir sınıfı ve konferans salonu gibi mekânlarda uygulandı. Araştırma yardımcılara sadece soru kâğıtlarının dağıtılması ve toplanması görevi verildi. Anketin yapılması esnasında, çalışmaya katılan kişilerin cevaplarını etkileyebilecekleri varsayımıyla, araştırma yardımcılara fiziki olarak deneklerden uzak durmaları söylendi. Araştırmanın başında, anketin konusu, amacı, isim yazılmaması gerektiği (anonim), katılımın gönüllü olduğu, verilerin bilimsel amaçlı kullanılacağı ve şahıs düzeyinde bilgilerin hiç kimseye verilmeyeceği açıklamalarında bulunuldu.

Sorular öğrencilerin demografik, suç/sosyal sapma, dinsel, sosyal, kültürel, psikolojik, eğitimsel, ekonomik v.b. içerikli hayatlarının her alanını kapsayacak şekilde hazırlandı. Soruların herkes tarafından açık ve anlaşılır olmasına özen gösterildi. Oluşturulan sorular bir grup öğrenci üzerinde uygulanarak (pilot çalışması), problemleri sorular tespit edilmiş ve bunlar değiştirilmiş ve hiç düşünülmemiş ama ankette olması gerektiğine inanılan yeni sorular eklenmiştir.

Soru kâğıtlarının cevaplanması sürecinde, araştırma sonucunu etkileyebilecek bazı önemli problemlerle karşılaşmıştır. Sadece bir meslek yüksek okulunda yapılan çalışmada, soru kâğıtları doldurulurken, öğrencilere birkaç kez sadece kendi anketleriyle ilgilenmeleri, yapılan çalışmanın bir sınav olmadığı, bir bilimsel çalışma olduğu belirtilse de, bu öğrenciler "sohbet" ortamında soru kâğıtlarını (anketlerini) doldurmaya devam etmişlerdir. Bunun

sonuncunda, öğrencilerin verdiği cevapların ilgili öğrenci grubunca arzulanan tutum, değer ve davranışları yansıttığı düşünülmektedir.

Örneklemin % 48'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Deneklerin yaşı 17-38 yaş arasında değişmekte ve ortalama yaş 21'dir. Tipik bir öğrencinin aylık geliri ise 750 Yeni Türk Lirasıdır. Bu öğrencilerin % 40.6'sı bu ortalama aylık gelirin altında yer almaktadır. Araştırmanın yapıldığında, asgari ücret 303 YTL olup, 1 dolar = 1,487 YTL ve 1 yuro ("euro") = 1,799 YTL idi.

4.2. Bağımlı Değişkenler

Tittle and Paternoster (2000) negatif sapmayı bir grubun çoğunluğunca onaylanmayan ve negatif türden kolektif bir reaksiyona yola açan veya fark edildiğinde kolektif bir reaksiyona yol açan herhangi bir türden koşul veya davranış tipi olarak tanımlarlar. Bu çalışmanın bağımlı değişkeni sosyal sapma olup, şu davranışları içermektedir: Siyasi kavga, kız arkadaş kavgası, diğer kavga (siyasi ve kız arkadaş dışındaki), bir kimseyi öldürmek veya incitmek düşüncesiyle saldırmak, kopya çekmek, korsan kaset, c.d., kitap v.b. satmak, bıçak/cep bıçağı veya silah taşımak, nişanlı, sözlü, eş dışında bir kimseyle cinsel ilişkiye girmek, kaçak elektrik kullanmak ve trafik polisine rüşvet vermektir. Araştırmaya konu olan kesimin yetişkin olması (çoğunlukla 18 yaş üstü) nedeniyle, yukarıdaki davranışlardan sigara ve alkol kullanmayı sosyal sapma davranışı olarak değerlendirmemek gerekir. Bazı ortamlarda, örneğin sokakta yürürken kadının sigara içmesinin onaylanmadığı düşüncesiyle, bazı kadınların buldukları mekandan ayrılmadan önce, sigaralarını söndürmeleri ("hafif" kadın v.s. olarak algılanılması nedeniyle), bu davranışı bir sapma davranışı olarak (yukarıdaki tanımları dikkate alarak) düşünmek mümkündür. Sosyal sapma literatüründe, özünde aşırı alkol (veya madde kullanımı) sapma olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar araştırmamızda alkol bu özelliği yansıtmasa da, toplumun temel değer yargıları gereğince (İslama göre), alkolünde bir nevi sapma özelliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Yukarıdaki sapma ve benzeri davranışlar için verilen cevap kategorileri evet (= 1) ve hayır (= 0) olarak kodlandı. Bunlara ek olarak, sosyal sapma indeksi ("cronbach alpha" -"iç tutarlılık katsayısı"- "güvenirlilik katsayısı," $\alpha = .61$) oluşturuldu. İndeks normal olarak dağılmadığı için logaritması alındı (10 tabanında). Sosyal sapma indeksi şu davranışları içermektedir: Siyasi kavga, diğer kavga, bir kimseyi öldürmek veya incitmek düşüncesiyle saldırmak, bıçak/cep bıçağı veya silah taşımak, alkol kullanmak, sigara içmek, korsan kaset, c.d., kitap v.b. satmak ve trafik polisine rüşvet vermektir.

Sosyal sapma davranışlarının hangi türden ve/veya ne kadar sıklıkla yapıldığına dayalı eşzamanlı bir başka veriyle (örneğin gözaltına alınma) kontrol imkânımız olmadığı için araştırmanın geçerliliğine ilişkin bir şey söylemek mümkün değildir.

4.3. Bağımsız Değişkenler

Din değişkenleri

Ailenin dindarlığı indeksi: Bu indeks anne ve babanın namaz kılıp kılmadıkları, Kur'an okuyup okumadıkları, dua edip etmedikleri, şükredip etmedikleri, cami, mescit v.b. yerlere parasal yardım yapıp yapmadıkları, türbe yatırı v.b. yerleri gidip gitmedikleri, dini içerikli T.V. ve radyo programları dinleyip dinlemedikleri, dini içerikli kitap, gazete veya gazetelerin dinle ilgili

köşe yazılarını okuyup okumadıkları, arkadaşları veya komşuları ile dini konularda sohbet edip-etmedikleri, kısmet açtırmak, nazar veya muska v.b. amaçlı medyum hoca v.b. kişilere gidip-gitmedikleri konularını içeren, anne ve baba için ayrı ayrı sorulmuş toplam 20 sorudan oluşmaktadır ($\alpha = .77$). Yukarıdaki her bir dini soru evet (= 1) ve hayır (= 0) olarak kodlanmış olup, dolayısıyla da yüksek değerler yüksek aile dindarlığına karşılık gelmektedir. Her ne kadar anne ve babanın dindarlığının ayrı ayrı gencin sosyal sapması üzerindeki etkisi dikkate alınmışsa da, anne ve babanın dindarlığı arasındaki yüksek korelasyondan dolayı ya annenin ya babanın veya da her ikisini içeren bir indeks yapılması seçeneklerinden, her iki ebeveynin dindarlığını kapsayan tek bir indeks yapılması yoluna gidilmiştir.

Anne-abla dini kontrol: Öğrencilere anne, abla veya bu rolü üstlenen kişinin öğrencinin dini ibadetlerini belirleyip-belirlemediği sorulmuştur. Her ne kadar aynı soru baba, ağabey veya bu rolü üstlenen kişi için sorulsa da, bu iki değişken arasında yüksek korelasyon olması nedeniyle ve de annenin/ablanın sosyalizasyon rolünü baba/ağabeyden daha etkin yapacağı varsayımıyla, anne-ablanın (veya bu rolü üstlenen kişinin) dini kontrolü analizlerde kullanılmıştır. Anne ve ablanın genç üzerindeki dini kontrolü varsa 1, yoksa 0 olarak kodlanmıştır.

Öğrencinin dindarlığı: Öğrencilere son bir yıl içerisinde sekiz dini konuda (sadece kader sorusu genel bir soru) düşünce ve davranışları soruldu ($\alpha = .91$). Bu dini konular şunlardır: Namaz kılıp-kılmadıkları, oruç tutup-tutmadıkları, Kur'an okuyup-okumadıkları, dua edip-etmedikleri, arkadaşlarıyla dini konularda sohbet edip-etmedikleri, dini içerikli kitap, dergi veya gazetelerin dini içerikli kısımlarını okuyup-okumadıkları, dini içerikli radyo, T.V. dinleyip-dinlemedikleri veya izleyip-izlemedikleri ve kadere inanıp-inanmadıkları sorularından oluşmaktadır. Her bir dini davranış evet (= 1) ve hayır (= 0) cevap kategorilerinden oluşmakta olup, öğrencinin dindarlığı bu sekiz sorunun matematiksel olarak toplanmasından oluşmaktadır. Yüksek değerler, artan dindarlığa karşılık gelmektedir. Öğrencinin dindarlığı indeksi normal bir dağılıma sahip olmadığı için, logaritması alınarak analizlerde kullanılmıştır.

Öbür dünyalık/bu dünyalık: Kukla ("dummy") bir değişken olup, şu atasözüne alınan cevap ile ölçülmüştür: "Eşeğini önce sağlam kazığa bağla, sonra Allah'a havale et." Cevap kategorileri dereceli ölçüm düzeylerine sahip olmalarına rağmen, isimsel (kategorik) değişken haline getirildi. Eğer kişi Allah'a havale ettiyse 1, etmediyse (sağlam kazığa bağladıysa) 0 olarak kodlandı. Dolayısıyla, bu dünyaya önem verenler referans kategorisi olarak kullanılmıştır.

Farklı mezheplere tolerans: Bu değişken "sınıf arkadaşınızın farklı etnik kökenden olmasını ne kadar onaylarsınız veya kabul edersiniz?" sorusuyla ölçülmüştür. Her ne kadar soru ve cevabı dereceli ölçekle alakalı olsa da, istatistik analizlerde kategorik değişkene dönüştürülmüştür. Nihayetinde, eğer kişi başka mezheplere toleranslı ise 1, değilse 0 olarak kodlanmıştır.

Doğa ötesine ilişkin değişkenler

Evde rüya tabirleri (yorumları) kitabı: Araştırmaya katılanlara, anne ve babalarının evinde "rüya tabirleri" kitabının olup-olmadığı soruldu. Şayet evde bu kitap varsa 1 olarak, yok ise 0 olarak kodlandı. Evlerinde rüya yorumu kitabı olmayanlar referans kategorisi olarak kullanıldı.

Fal: Öğrencilere son bir yıl içerisinde fala baktırıp-baktırmadıkları soruldu. Bu değişken de kukla bir değişken olup, eğer fala baktırdıysa 1, baktırılmadıysa 0 (referans kategorisi) olarak kodlanmıştır.

Kontrol Değişkenleri

Yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, ailedeki toplam kişi sayısı, anne-babanın yaşadığı yerleşim yeri türü, okunulan okulun kaç yıllık olduğu, sapsmış arkadaş, kanunlara saygı, alta bırakılan ders sayısı ve risk alma eğilimi gibi on tane kontrol değişkeni kullanılmıştır.

Yaş: Yaş “aralıklı” bir değişken olup, biyolojik yaşa karşılık gelmektedir. **Cinsiyet** ise kukla bir değişken olup, kız ise 1, erkek ise 0 olarak kodlanmıştır (referans kategorisi).

Sosyal sınıf: Toplam 25 sorudan oluşan bir indekstir ($\alpha = .93$). Bu sorulardan 22 tanesi ev eşyalarına sahip olup-olmamakla ilgilidir: Çamaşır, bulaşık makinesi, ütü, buzdolabı, mikser, T.V., radyo, bilgisayar, elektrikli fırın, müzik seti, elektrik süpürgesi, kitaplık, klima, mikro-dalga fırın, ev telefonu, mutfak elektrikli havalandırma sistemi, küvet, kalorifer, klozet, sineklik (pencere), duşa-kabin ve şofben. 3 ayrı soru ise ev, ticari ve özel araba sahip olup-olmamaya yöneliktir. Eğer gencin ailesinin evinde ilgili araç veya gereç var ise 1, yoksa 0 olarak kodlandı. Tüm bu 25 araç ve gereç toplanarak, sosyal sınıf indeksi oluşturuldu. Yüksek değerler yüksek sosyal sınıfa karşılık gelmektedir.

Ailedeki toplam kişi sayısı: Deneklere, anne-babalarının evinde kaç kişinin yaşadığı soruldu (okul, hastalık, iş v.b. nedenlerle geçici olarak evden ayrılanlar dahil). Bu değişken normal olarak dağılmadığı için, logaritması alınarak analizlerde kullanıldı.

Ailenin yaşadığı yerleşim yeri türü: Araştırmaya katılanlara, ailelerinin ne tür bir yerleşim yerinde yaşadıkları soruldu. Cevap kategorileri ise şehir merkezi, şehrin kenar semtleri, kasaba-ilçe ve köyden oluşmaktadır. Her bir değişken kukla değişken olarak kodlandı (1 ve 0) ve şehir merkezinde yaşayanlar referans kategorisi olarak alındı.

Okul süresi: Araştırmaya konu olan üniversite öğrenci evreni iki yıllık okullarda (meslek yüksek okulu) ve dört yıllık (fakülte) okullarda okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Bu değişken de kategorik bir değişken olup, dört yıllık bir okul ise 1 ve iki yıllık bir okul ise 0, yani referans kategorisi olarak kodlandı.

Sapsmış arkadaş: Bu değişken son bir yıl içinde, gencin en yakın arkadaşlarının polis veya jandarma tarafından gözaltına alınıp alınmadığı sorusu ile ölçüldü. Cevap kategorileri evet (= 1) ve hayır (= 0) dir. Hayır cevabını tercih edenler referans olarak ele alınmıştır.

Kanunlara saygı: Bu değişken gencin kanunlara saygı duyup-duymadığını ölçmek için sorulmuştur. İsimsel bir değişken olup, kanunlara saygılı olmak 1, olmamak ise 0, yani referans kategorisi olarak kodlanmıştır.

Alta bırakılan ders sayısı: Aralıklı bir değişken olup, öğrencilere içinde bulunulan dönem dahil, geçmiş eğitim-öğretim dönemlerinde toplam kaç ders alta bıraktığı sorusuyla ölçüldü. Değişken normal dağılmadığı için logaritması alındı.

Risk alma indeksi: Bu indeks “zaman zaman biraz riskli şeyler yaparak kendimi test etmeyi severim,” “bazen sadece eğlencesine risk alırım,” “bazen

başına bela getirebilir şeyleri yapmayı heyecanlı bulurum,” “heyecan ve macera benim için güvenlikten daha önemlidir” gibi soruları içermektedir. Cevap kategorileri asla (= 1), nadiren (= 2), çoğu zaman (= 3), ve her zamanı (= 4) içermektedir. Yüksek değerler artan risk alma davranışına karşılık gelmektedir ($\alpha = .83$).

5. Bulgular

Politik şiddet, diğer şiddet, bıçak v.s. taşımak, birisine saldırmak, alkol kullanmak, sigara kullanmak, kopya çekmek, korsan satış yapmak, polise rüşvet vermek, cinsel ilişkiye girmek, kız arkadaşını paylaşmamak yüzünden kavga etmek ve kaçak elektrik kullanmak araştırmanın bağımlı değişkenlerini oluşturmaktadır. Bu bağımlı değişkenler kategorik olduklarından (yani yalnızca 1 ve 0 değerleri aldıklarından), logistik regresyon analizi kullanılmıştır. Logistik regresyon analizinde iki değişken arasındaki ilişki açıklanırken genellikle “*odz oranı*” veya “*standard logistik katsayı*” (“odds ratio” veya “standardized logistic coefficient,” SPSS çıktısında “Exp(B)” ye karşılık gelmektedir) kullanılır. Eğer *odz oranı* 1’den büyük ise, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi *pozitif* (yani bağımsız değişken artarken, bağımlı değişken de artmakta), yok eğer *odz oranı* 1’den küçük ise, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi *negatif* (yani bağımsız değişken artarken, bağımlı değişken azalmakta). Eğer *odz* değeri 1 ise, iki değişken arasında bir ilişki yok demektir (Menard, 1995: Pampel, 2000). Ayrıca, bir de sosyal sapma indeksi oluşturulmuş ve klasik regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucu, hiçbir bağımsız değişkenin bir başka bağımsız değişkenle arasında *yüksek korelasyona* (korelasyonun .70 ve yüksek olması yüksek korelasyon için şüphelenilmesi gereken bir durumdur, bakınız Bachman ve Paternoster, 2004) rastlanmamıştır. Ayrıca, bazı bağımsız değişkenler normal dağılım göstermedikleri için bunların logaritması (logaritma 10 tabanında) alınmıştır. Aşağıdaki her bir bağımlı değişken için (polise rüşvet hariç) ilgili istatistiki sonuçlar sırasıyla Tablo 1’de sunulmuştur.

Politik şiddet: Yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, ailedeki birey sayısı, ailenin yaşadığı yerleşim yeri, okul süresi, sapsmış arkadaş, kanunlara saygı, kalınan ders sayısı, ve riziko alma gibi kontrol değişkenlerinin etkileri sabit tutulduğunda, sadece anne-ablanın öğrenci üzerinde dini kontrolünün olması ve öğrencinin fala baktırması politik şiddetle istatistiksel olarak ilişkili görünmektedir. Yani, öğrencinin annesinin-ablasının dini kontrolünün olması bu kontrolün olmadığı öğrencilerle kıyaslandığında ve öğrencinin fala baktırması fala baktırmamış öğrencilerle kıyaslandığında, politik şiddeti artırıcı (“pozitif”) faktörler olarak göze çarpmaktadırlar. Diğer bir deyişle, anne-abla dini kontrolünün etkisi altında olan öğrenciler (bu kontrolün olmadığı öğrencilerle karşılaştırıldığında), politik şiddete yaklaşık iki kat daha fazla eğilimli olmaktadır (*odz oranı* veya *OR* = 1.851). Benzer şekilde, fala baktırmış olan gençler (baktırmamışlarla kıyaslandığında) politik şiddete yaklaşık iki kat daha fazla eğilimli oldukları görülmektedir (*OR* = 1,899). Kontrol değişkenlerinden, sosyal sınıftaki artış (*OR* = 1,080), sapsmış arkadaşına sahip olmak (*OR* = 2,089) ve riziko alma eğilimindeki artış (*OR* = 1,403) politik şiddeti artırıcı etkilere sahiplerken, kanunlara saygılı olanlar (kanunlara saygılı olmayanlarla kıyaslandığında) (*OR* = ,380) daha az (“negatif”) politik şiddete başvurma davranışı göstermektedirler.

Kız arkadaş paylaşamama kavgası (sadece erkekler): Kontrol değişkenlerinin etkilerinden bağımsız olarak, yalnızca fala baktıran erkekler fala baktırmayanlarla kıyaslandığında kız arkadaş paylaşamama kavgası üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Fala baktırmış olan erkekler (baktırmamışlar ile kıyaslandığında), iki katın biraz üzerinde daha fazla kız arkadaş paylaşamama kavgası eyleminde bulunmaktadır (OR = 2,320). Ailedeki toplam birey sayısındaki artış (OR = ,115) ve kasaba veya ilçelerde yaşayan erkekler şehir merkezinde yaşayanlarla kıyaslandığında (OR = ,304) kız arkadaş kavgası yapma eğilimleri düşük olmalarına karşın, sapsmiş arkadaşın olması (OR = ,2010), kanunlara saygılı olmak (kanunlara saygılı olmamak ile kıyaslandığında) (OR = 5,484), riziko alma eğilimi (OR = 1,237) kız arkadaş paylaşamama üzerinde artırıcı etkilere sahiptirler. Burada, kanunlara saygılı olmanın kız arkadaş kavgası üzerindeki pozitif etkisi umulmadık bir etkidir.

Diğer şiddet: Kontrol değişkenlerinin etkileri kontrol edildiğinde, politik ve kız arkadaş kavgasında olduğu gibi, sadece fala baktıran öğrenciler fala baktırmayanlarla karşılaştırıldığında daha fazla şiddete bulunma eğilimleri göstermektedirler (OR = 2,197). Yani, fala baktıran öğrenciler fala baktırmayan öğrencilerle kıyaslandığında, iki katın biraz üzerinde daha fazla 'diğer' şiddete başvurumaktadırlar. Sapsmiş arkadaşına sahip olmak (OR = 1,583) ve riziko alma eğiliminin yüksek olması (OR = 1,112) şiddeti artırıcı bir rol oynarken, kızlar erkeklerle kıyaslandığında (OR = ,461), şehrin kenar semtlerinde yaşayanlar şehrin merkezindekilerle kıyaslandığında (OR = ,407) ve de kanunlara saygılı olanlar olmayanlarla kıyaslandığında (OR = ,426) daha az şiddete başvurma eğilimi göstermektedirler.

Bıçak, cep bıçağı veya silah taşımak: Daha önce de olduğu gibi, kontrol değişkenlerinin etkisi istatistik analizinde yer verildiğinde, fala baktıranlar fala baktırmayanlara göre (OR =1,650) bıçak, cep bıçağı ve silah taşıma eğilimleri daha fazladır. Diğer bir değişle, fala baktıranlar fala baktırmayanlar ile karşılaştırıldığında yaklaşık bir buçuk kez daha fazla bıçak, cep bıçağı veya silah taşıma eğilimi göstermektedirler. Sapsmiş arkadaş (OR = 2,546), alta bırakılan derste artış (OR = 2,683), risk alma eğilimindeki artış (OR = 1,227) bıçak, cep bıçağı veya silah taşıma eğilimini artırmaktadır. Buna karşın, kızların erkeklere göre (OR = ,430) kesici veya öldürücü aletler kullanma eğilimleri düşük görünmektedir.

Birisine saldırmak: Kontrol değişkenlerinin etkilerinden bağımsız olarak, sadece fala baktırmak birisini öldürmek veya incitmek düşüncesi ile saldırmak üzerinde bir etkiye sahiptir. Fala baktıranın birisine saldırmaya etkisi pozitifdir (OR = 2,947): Fala baktıran öğrenciler baktırmayanlarla karşılaştırıldığında daha fazla saldırgan davranış göstermektedirler. Daha detaylı olarak ifade edildiğinde, fala baktıranlar baktırmayanlara göre yaklaşık üç kat daha fazla birisine saldırma eğilimi taşımaktadırlar. Kontrol değişkenlerinden, cinsiyet, sapsmiş arkadaşına sahip olmak, alta bırakılan ders ve risk alma eğilimi birisine saldırmak ile ilişkili faktörlerdir. Alta bırakılan ders sayısı ve risk alma eğilimi arttıkça, birisine saldırma eğilimi de artmaktadır (sırasıyla OR = 4,078 ve OR = 1,157). Kızlar erkeklere nazaran daha az saldırgan davranış göstermektedirler (OR = ,291). Beklenmedik bir şekilde, sapsmiş arkadaşlara

sahip olanlar, bu tür arkadaşa sahip olmayanlara göre, daha az saldırganlık eğilimi göstermektedirler (OR = ,203).

Alkol kullanımı: Kontrol değişkenlerinin etkileri analizde yer aldığı, yalnızca gencin dindarlığı ve fala baktırma alkol kullanma üzerinde etkileri vardır. Gencin dindarlığı arttıkça alkol kullanma eğilimi düşmekte iken (OR = ,114), fala baktıranlar baktırmayanlara göre daha fazla alkol kullanma eğilimi göstermektedirler (OR = 2,272). Bir başka deyişle, gencin dindarlığında (indeksinde) bir birim artış, gencin alkol kullanımı odz oranını .114 kadar azaltmaktadır. Buna karşın, fala baktıranlar baktırmayanlara göre iki katın biraz üzerinde bir alkol kullanma eğilimi göstermektedirler. Yaş (OR = 1,174), alta bırakılan ders sayısı (OR = 2,941) ve riziko alma eğilimi arttıkça (OR = 1,219), alkol kullanma eğilimi de artmaktadır. Ancak, kızlar erkeklerle kıyaslandığında (OR = ,249), ailedeki birey sayısındaki artış (OR = ,146), şehrin kenar semtlerinde (OR = ,276), kasaba ve ilçelerde yaşıyor olanlar (OR = ,478) şehir merkezinde yaşayanlara göre, kanunlara saygılı olanlar kanunlara saygılı olmayanlara kıyaslandığında (OR = ,224) daha az alkol kullanma eğilimindedirler.

Sigara kullanımı: Kontrol değişkenleri analizde iken, şu ana kadar olduğu gibi bir kez daha fala baktıran öğrenciler baktırmayanlarla kıyaslandığında, daha fazla sigara kullanma eğilimi göstermektedirler (OR = 3,071). Fala baktıranlar baktırmayanlar ile karşılaştırıldığında, üç kat daha fazla sigara kullanma eğilimi göstermektedirler. Yaş (OR = 1,129), alta bırakılan ders sayısı (OR = 2,879) ve riziko alma eğilimindeki artış (OR = 1,161) sigara kullanımında da bir artışa yol açmaktadırlar. Buna rağmen, kız olmak (OR = ,455), ailedeki toplam birey sayısındaki artış (OR = ,411) sigara kullanma eğilimini düşüren etkilere sahiptirler.

Kopya çekmek: Kontrol değişkenlerinin etkileri kontrol edildiğinde, sadece farklı mezhepler tolerans gösterenler tolerans göstermeyenlerle kıyaslandığında daha az kopya çekme eğilimi göstermektedirler (OR = ,641). Yani, farklı mezheplere tolerans gösterenler bunu göstermeyenlere göre yaklaşık yarım kez (1/2) daha az kopya çekme davranışında bulunmaktadırlar. Alta bırakılan ders sayısı (OR = 2,286) ve riziko alma eğilimi yükseldikçe (OR = 1,081), kopya çekme eğilimi de yükselmektedir. Bununla birlikte, kızlar erkeklerle kıyaslandığında (OR = ,669) daha az kopya çekme eğilimi göstermektedirler.

Korsan kaset, c.d., kitap v.b. satmak: Kontrol değişkenlerinin etkilerinden bağımsız olarak, yalnızca evinde rüya yorumu kitabı bulunduranlar bu kitabı bulundurmayanlarla kıyaslandığında daha az korsan kaset, c.d., kitap ve benzeri satma eğilimi göstermektedirler (OR = ,405). Evinde rüya tabirleri kitabı bulunduranlar yarım kez (1/2) daha az korsan kaset, c.d., kitap ve benzeri satma davranışında bulunmaktadırlar. Sapmış arkadaşa sahip olmak (OR = 2,375) korsan mal satışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip iken, kız olmak (OR = ,466) ve ailedeki toplam birey sayısındaki artış (OR = ,276), bu bağımlı değişken üzerinde negatif etkilere sahiptirler.

Nişanlı, sözlü, eş dışında karşı cinsten biriyle cinsel ilişkiye girmek (sadece erkekler): Kontrol değişkenleri din değişkenleri ile birlikte analizde iken, yalnızca annenin-ablanın erkek genç üzerinde dini kontrol uygulaması bu kontrolün uygulanmadığı gençlerle kıyaslandığında (OR = 1,762) ve fala

baktırmış olan erkekler fala baktırmamışlarla karşılaştırıldığında (OR = 1,879) daha fazla karşı cinsten birileriyle cinsel ilişkiye girmektedirler. Diğer bir anlatımla, erkek genç üzerinde kadın dinsel kontrolün olması bu kontrolün olmadığı durumla kıyaslandığında, 'kontrol' edilen erkekler yaklaşık iki kat daha fazla nişanlı, sözlü veya eş dışında karşı cinsten birileri ile cinsel ilişkiye girebilmektedirler. Bu ilginç sonuçtan bu çalışmada değişken olarak kullanılmamış olan erkeklik ("masculinity"), gencin ailesi ile yaşıyor olmaması v.b. gibi başka faktörlerin etkisinin olmasını yansıtır olabilir. Benzer şekilde, fala baktırmış olan erkekler baktırmamışlar ile karşılaştırıldığında, yaklaşık iki kat daha fazla 'toplumca onaylanmayan' cinsel ilişkide bulunmaktadır. Ayrıca, sapmış arkadaşına sahip olmak (OR = 2,848), yaş (OR = 1,316) ve risk alma eğilimindeki artışlar (OR = 1,190) karşı cinsle olan ilişkiye girmeyi de arttırmaktadırlar.

Kaçak elektrik kullanmak (yalnızca kiralık evde kalanlar): Kontrol değişkenlerinin etkilerinden bağımsız olarak, yalnızca annenin-ablanın öğrenci üzerinde dini kontrol uygulaması bu kontrolün uygulanmadığı öğrencilerle mukayese edildiğinde kaçak elektrik kullanılmasını artırıcı bir etkiye sahiptir (OR = 2,621). Annesi-ablası tarafından dini kontrole maruz kalan gençler bu kontrolün olmadığı gençler ile karşılaştırıldığında, yaklaşık iki-buçuk kez daha fazla kaçak elektrik kullanma eğilimi göstermektedirler. Kontrol değişkenlerinden yaştaki artış (OR = 1,328) kaçak elektrik kullanmayı artırıcı bir etkiye sahip iken, kızlar erkeklerle kıyaslandığında (OR = ,109) kaçak elektrik kullanmaları daha düşük görünmektedir.

Trafik polisine rüşvet vermek: Kontrol değişkenlerinin etkisi analizdeyken, dini faktörlerden hiçbiri trafik polisine rüşvet vermeyle istatistiksel olarak önemli görünmemektedir. Kontrol değişkenlerinden, sapmış arkadaşına sahip olmak (OR = 5,290), yaş (OR = 1,297), sosyal sınıf (OR = 1,122) ve riziko alma eğilimindeki artışlar (OR = 1,129) polise rüşvet vermeyi artırırken, kasaba ve ilçede yaşıyor olmak şehir merkezinde yaşıyor olmayla kıyaslandığında (OR = ,478) ve dört yıllık bir üniversitede okuyor olmak iki yıllık bir üniversitede okumayla kıyaslandığında (OR = ,372) daha az rüşvet verme eğilimine yol açmaktadırlar.

Sosyal sapma indeksi: Buraya kadar, yukarıda on iki sapma ve benzeri türden davranışlar üzerinde din davranışının etkileri olup olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Burada, bu davranışların büyük bir kısmından (çoğunlukla örneklem sayıları küçük olan ve spesifik bir cinsiyeti içeren sapma davranışları dahil edilmeyerek) genel bir indeks oluşturulmaya gayret edilmiştir. Bu doğrultuda, sosyal sapma indeksi bıçak, silah v.b. taşımak, birisine saldırmak, trafik polisine rüşvet vermek, korsan müzik kaseti v.b. satmak, siyasi şiddet, diğer şiddet, sigara içmek ve alkol kullanmaya karşılık gelmektedir ($\alpha = .60$). Buradaki varsayımımız, dinin etkisinin tek tek sosyal sapma davranışları üzerinde değil de, genel olarak sosyal sapmaya yönelik olma ihtimalinin olabileceğinden kaynaklanmaktadır. Yapılan bir ön istatistiksel analizde, bir olağanüstü durum ("outlier") fark edilmiştir. Analizler bu 'sapmış' durum (ilgili kişi/anket) çıkartılarak yapılmıştır. Tablo 1'in son sütununa bakıldığında, kontrol değişkenlerinin etkilerinden bağımsız olarak, dini davranışları (ibadetleri) anne-abla tarafından kontrol edilen gençler, bu kontrolün olmadığı gençlere göre, daha

fazla sapma eğilimi göstermektedirler ($\beta = .062$). Buna karşın, gençlerin dindarlık eğilimleri arttıkça daha az sosyal sapma eğilimi göstermektedirler ($\beta = -.076$). Fakat din indeksinin beta değeri (katsayısı) çok düşüktür. Farklı mezheplere toleransı *olmayanlar* ile karşılaştırıldığında, farklı mezheplere toleransı olanlar daha fazla sapma eğilimi göstermektedirler ($\beta = .077$). Fala baktıran öğrenciler baktırmayanlara göre daha fazla sosyal sapma eyleminde bulunmaktadırlar ($\beta = .233$). Yaş, sapmış arkadaş, alta bırakılan ders sayısı ve risk alma eğilimi sosyal sapmayı artırırken, kız olmak, ailedeki toplam birey sayısı, yaşanan yerleşim yeri ve kanunlara saygılı olmak sosyal sapmayı azaltıcı etkilere sahiptirler. Tüm bağımsız değişkenlerden sosyal sapma (indeksi) üzerinde en büyük etkiyi sırasıyla şu üç değişken (faktör) göstermektedir: Cinsiyet ($\beta = -.282$), risk almak ($\beta = .263$) ve fala baktırmaktır ($\beta = .233$).

Sonuç

Türkiye’de din ve sosyal sapma ilişkisi sosyal sapma/suç sosyolojisi alanında yeterince çalışılmamıştır. Doğrudan din ve sosyal sapma ilişkisini ele almamaları, güncel olmamaları, sınırlı sayıda dini ve sosyal sapma değişkenlerinin analizlerde kullanılması, çok değişkenli istatistiklere analizlerde yer verilmemesi, kontrol değişkenlerinin kullanılmaması günümüz Türkiye’indeki sosyal sapma ve din literatüründeki en önemli eksikliklerin başlıcalarıdır. Bu çalışmada aile ve gençle ilgili dini faktörlerin şiddet (politik, kız arkadaş, diğer kavgalar, bıçak, cep bıçağı veya silah taşımak, birisine saldırmak), madde kullanımı (alkol ve sigara kullanımı), yolsuzluk (trafik polisine rüşvet vermek), akademik sapma (kopya çekmek), ekonomik suçlar (kaçak elektrik kullanmak ve korsan satış yapmak) ve son olarak da kurbansız ‘suçlar’ (‘meşru’ olmayan cinsel ilişki) gibi çok farklı sosyal sapma/suç ve benzeri türden davranışlar üzerindeki etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın en önemli bulgusu, dini faktörlerin sosyal sapma davranışları üzerinde önemli etkilerinin bulunmamasıdır (benzer bir bulgu için, Özbay, 2005). Tüm dini değişkenlerin etkisi farklı sosyal sapma davranışları üzerinde *tutarlı* (yani dini değişkenlerle ilgili sayısal değerlerin *farklı sosyal sapma davranışları* üzerinde *tekrar tekrar* istatistiksel olarak önemli çıkması ve bu değerlerin *işaretlerinin yönünün* –pozitif veya negatif- aynı olması) etkilere sahip değillerdir. Örneğin, öğrencinin dini davranışının ailesince kontrol edilmesi sadece üç sosyal sapma davranışı üzerinde *pozitif* bir etkiye sahiptir. Buna karşın öğrencinin dindarlığı sadece bir sosyal sapma davranışı (alkol) üzerinde *negatif* bir etkiye sahiptir. Bu da batı literatüründeki dinin etkisinin “kurbansız suçlarda” daha etkili olduğu varsayımını (iddiasını) doğrular görünmektedir. Bu *sınırlı* bilgiden, dinin sosyal sapmayı hem pozitif hem de negatif yönde etkilediği ortaya çıkmaktadır. Farklı mezheplere saygının sadece bir sosyal sapma davranışı (kopya) üzerinde negatif bir etkiye sahip olması, “köprüsel dini sosyal sermayenin” (‘bridging social capital’) umulan etkisine karşılık geliyor olsa gerek. Yani, farklı düşüncelere saygının (farklı sivil toplum derneklerine üye olmak gibi) aynı zamanda daha az sosyal sapmayı doğuracağı düşüncesi batı sosyal sermaye-sosyal sapma ve suç literatüründe son yıllarda keşfedilmiş yeni bir bulgudur. Ancak aynı değişkenin sosyal sapma indeksine olan etkisinin pozitif çıkması düşündürücüdür. Fakat bu etki hem küçük hem de *tesadüfen* çıkmış olabilir.

Dinin suç üzerinde beklenen negatif (yani azaltıcı veya önleyici) bir etkiye sahip olmaması (veya çok cılız negatif etkiye sahip olması üzerine) getirilebilecek bazı olası yorumlar şunlar olabilir. Birincisi, dinle ilgili değişkenlerin ölçülmesinden kaynaklanan hatalardan olabilir. Bu çalışmada kullanılan dini değişkenler kategorik (isimsel) değişkenler olup, sadece “evet” ve “hayır”dan oluşmaktadırlar. Dolayısıyla bu tür cevap kategorileri çok fazla dinsel farklılığa (varyasyona) yer vermemektedir.

İkincisi, Junger ve Polder (1993) bir çalışmalarında Hollanda’daki Türk gençlerin hem çok dindar hem de yüksek sapma eğilimleri gösterdiği saptanmıştır. Fakat, bu gençler arasında, dindarlık ile suç arasında hiçbir ilişki bulamamış olduklarını belirtmişlerdir. Bir başka çalışmada Junger (1989), Türk erkek gençlerin sapma davranışlarını daha az bildirme eğilimi gösterdiklerini belirtmiştir. Bu durum ise geleneksel kişi veya kurumlara bağlı yüksek olan gençlerin işledikleri sapkın davranışları red ederken, toplumsal bağları düşük olan gençlerin ise rahatlıkla sapkın davranışlarını açıkladığını belirtmektedir (benzer bir bulgu için bakınız Yavuzer, 1988, Junger’ın çalışmasında bahsedilmektedir). Sonuç olarak, elimizdeki bu çalışma “normal” bir evrende gerçekleştirilmesi nedeniyle, dolayısıyla da toplumsal bağların güçlü olduğu varsayımıyla, üniversite gençliğinin daha az sapma davranışlarını bildirdiklerini söylemek mümkün görünmektedir. Bu da, deneğin kendisi tarafından doldurulan soru kâğıdının geçerliliğini sorgular görünmektedir.

Üçüncüsü, her ne kadar öğrenciler kendi anketlerini kendileri doldürmüş olsalar da, bazı anket uygulamalarında öğrenciler birkaç kez uyarılmalarına rağmen (iki yıllık meslek yüksek okulların sadece bir tanesinde), anketlerini grup olarak doldürmüşlar, bu da ankette bazı sorulara verilen cevaplarda kişinin kendisini yansıtan cevaplardan ziyade “kendi grubunca” (veya toplumca) onaylanan cevapların (‘sosyal arzulanabilirlik’) işaretlenmesine yol açmış olabilir. Benzer şekilde, dini konuların türban gibi problemler bağlamında Türkiye’de hassasiyet kazanmış olması ve bu hassasiyetteki tarihsel devamlılık, türbanlı öğrencilerin dini eğilimlerini cevaplamada ne derece ‘doğru’ belirttiklerini bilmeyi zorlaştırmaktadır.

Dördüncüsü, dine inanmalarına veya dini uygulamalarına rağmen, günlük hayatta karşılaşılan ekonomik, siyasal, sosyal zorluklar, dışlanmışlıklar, adaletsizlikler, güç ilişkileri v.b. faktörler dinin etkisini belirli anlar (yatmadan önce) veya dini özel günler (ramazan ayı), konular (zina), bağlamlar (islami ülkelerin işgali) v.b. ile sınırlı kalmasına yol açmış olabilir ve dinin gerektiğinde stratejik olarak kişisel yarar sağlama amaçlı kullanılması, dinin gerçek etkisini azaltabilecek faktörler olabilirler. Bu son noktayı biraz açacak olursak, dinin “göstermelik” veya “ritüel olarak” uygulanması, gerek toplumsal olarak “uyumlu görünmek” ve gerekse de “dinin harekete” geçirilerek üzerinden kişisel menfaatlerin sağlanması amaçlarına bilinmektedir. Sonuç olarak da, yukarıdaki varolan durum ve koşullar içinde ve gerçekte dini eğilimleri güçlü olmayan veya güçlü olsa da bunun anketlerde belirt(e)memesi de dahil edilince, dinin sosyal sapmaya ne yönde bir etki yaptığını anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu iddiayı güçlendirebilecek bir başka şey, Durkheim’ın diliyle konuşulduğunda, Türkiye’de çok sık kuralların (kanunların) değişiyor olması ve uzun süren

ekonomik istikrarsızlık ve krizler “anomik” bir toplumun oluşmasına (yani sosyal kuralların etkisini yitirmesi ve bencilliğin artması) yol açmış olabilir.

Beşincisi, batıdaki din-sosyal sapma ilişkisindeki bulgular, dinin etkisinin dini toplulukların içinde yaşanıldığında görüldüğü, böyle ortamların dışında ise etkisinin az veya olmadığı şeklindedir (Stark, 1987). Bu bağlamda, öğrenci evreninin hem zaman hem mekansal olarak daha değişken, geçici olması hem de öğrencilerin bulunduğu ilgili üniversite ve şehrin laik (seküler) olması gibi faktörlerin dinsel topluluk ruhunu azaltıcı bir etkiye sahip olmasına yol açmış olabilir. Buna karşın, Tittle ve Welch (1983) bireysel dinin suç üzerindeki etkisinin seküler kontrolün yok veya zayıf olduğu zaman artacağını ileri sürmüşlerdir. Yani, bu bilim adamları, kişisel dindarlığın sapma davranışı üzerindeki etkisinin genel kuralların belirsizliği, düşük sosyal bütünleşme, arkadaşın düşük itaate sahip olduğu genel algısı ve göreceli dini olmayan insanların oranı yaygın olduğu durumlarda (tüm bunlar bu bilim adamlarınca *laik sosyal düzensizlik* olarak isimlendirilmiş) en güçlü etkiye sahip olduğunu ileri sürerler. Elimizdeki bu çalışma Tittle ve Welch’in tezini doğrular görünmemektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, öğrencinin fala baktırması ve sosyal sapma davranışları arasında tutarlı ve pozitif bir ilişkinin var olmasıdır. Her ne kadar Türk toplumunda yaygınlığına rağmen, fala baktırmanın İslam dinine göre onaylanmayan bir davranış olması belki de bu yüzden sosyal sapma davranışı ile bir ilişkisinin olmasını ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde, Wuthnow (1976: 1988) fala baktırma ve benzer türden popüler dinin (astroloji, şeytan, ruhçuluk, sihir, mucize, cincilik v.s. gibi) marjinallikle ilgili olduğunu ileri sürmüştür.

Sosyal sapma davranışları üzerinde çok sık istatistiksel olarak önemli görünmemesine rağmen, bu çalışmanın en ilginç bir başka bulgusu da anne, abla veya bu rolü üstlenen kimselerin gencin dini davranışlarına müdahale etmeleri, beklenenin aksine, sosyal sapmayı artırıcı bir etkiye sahip çıkmıştır. Bu bulgu, kontrolün belirli bir *düzeyden* sonra *genç* için “baskıcı” bir hal alması (gerilim) ve/veya gencin her şeye rağmen *bağımsız olma arzusu* böyle bir ilişkinin ortaya çıkmasına yol açmış olabilir (*ailenin doğrudan kontrolünün* olmamasına ek olarak). Bu bulgu Yavuzer’in çocukların çok küçük yaşlarda Kur’an kursuna gönderilmelerine rağmen, suç işlediği bulgusu ile örtüşmektedir.

Kontrol değişkenlerinden en tutarlı olanları yaş, cinsiyet, ailedeki toplam birey sayısı, yerleşim yeri türü, sapsmış arkadaşına sahip olmak, kanunlara saygı, alta bırakılan ders sayısı ve risk alma eğilimi değişkenleri oluşturmaktadır. Sapsmış arkadaşın varlığı, risk alma eğilimi, yaş ve alta bırakılan derste artış sosyal sapma davranışlarında da bir artışa yol açarken, kız olmak, kanunlara saygılı olmak, ailedeki toplam birey sayısındaki artış, ve kırsal kökenli olmak daha az sosyal sapmaya yol açmaktadır. Bu konulardaki bulgular Türkiye’de yapılmış olan diğer araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir (ailedeki toplam birey sayısı hariç, örneğin Özbay, 2003: Özbay, 2004: Özbay, 2005: Özbay, 2006: Özbay ve Özcan, 2006a: Özbay ve Özcan, 2006b: Özbay ve Köksoy, yılı yok). Sosyal sapma davranışlarının pek çoğu ile istatistiksel olarak anlamlı görünmese de, bahsedilmesi gereken bir diğer “önemli” değişken sosyal sınıftır. Batı literatüründeki sosyal sınıf-sosyal sapma ilişkisinin tersine (sosyal sınıf arttıkça sosyal sapmanın azalması tezi), bu değişkenin sosyal sapmayla ilişkisi pozitif (sosyal sınıf arttıkça sosyal sapma da artıyor) biçimindedir. Yani sosyal sınıf indeksindeki artış hem politik şiddet hem de trafik polisine rüşvet vermeyi artırmaktadır. İşin en ilginç yanı, sosyal sınıfı yüksek olanların şiddete başvurmayacağı varsayılır ve de daha çok düşük sosyal sınıftakilerin tercih ettiği bir yol olarak görülmektedir. Yine, orta sınıf insanların değerleri arasında kurallara

bağlılığın olduğu bilinirken, sınıf arttıkça rüşvet verme davranışının artması düşündürücüdür.

Risk alma eğilimi Gottfredson and Hirschi (1990)'nin "kendi kendini kontrol teorisini," kanunlara saygılı olmak Hirschi'nin (1969) "sosyal kontrol/bağ teorisini," alta bırakılan ders sayısı Agnew'in (2001) "genel gerilim teorisini," sapmış arkadaşına sahip olmak Akers'in (2004) "sosyal öğrenme," buna karşın, sosyal sınıf gerek Merton' (1968) un "klasik gerilim veya anomi" teorisini ve gerekse de batıdaki sosyal sınıf-sosyal sapma tezini (sosyal sınıf arttıkça suç azalır tezi) reddeder görünmektedir.

Son söz olarak, varolan bulgular ışığında, dinin beklenen sosyal sapmayı önleyici rolünün olmadığını veya çok zayıf olduğunu görüyoruz. Fakat bu ve benzeri sonuçların yeni çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu çalışma bazı sınırlılıklar içermektedir: Birincisi, uzunlamasına bir araştırma olmaması nedeniyle, değişkenler arasındaki ilişkiler sebep-sonuç ilişkisini asla yansıtmazlar. İkincisi, bulgular sadece bir üniversitedeki bulguları yansıtıyor olup, hem diğer üniversitelere hem de ülke bütününe genelleştirilmesi yanlış olabilir. Üçüncüsü, din değişkenleri alınacak cevaplarda daha fazla varyasyon (farklılık) yaratacak şekilde oluşturulmalıdır. Bu anlamda, "evet" ve "hayır" şeklindeki cevap kategorilerinden ziyade, örneğin, sıklık (asla, nadiren, çoğu zaman, her zaman v.b. gibi sıklık cevap kategorilerinden oluşan indekslere) sorularına yer verilmelidir. Dördüncüsü, hırsızlık davranışı öğrenciler tarafından istatistiksel analiz için yeterince cevaplanmadığı için bu çalışmada yer verilememiştir. Beşincisi, diğer çalışmalara kıyaslandığında, her ne kadar bu çalışmada kullanılan dinsel göstergeler daha fazla olmasına karşın, bazı önemli dini göstergelere bu çalışmada yer verilmemiştir, örneğin "cehennem korkusunun" sosyal sapma üzerindeki etkisi gibi. Altıncısı, analizlerde dinsel indekslerin kullanılmasından dolayı, birçok spesifik dini davranışın sosyal sapma üzerindeki ayrı ayrı etkilerini değerlendirmek bu çalışmada mümkün olmamıştır. Yedincisi, bazı bağımlı değişkenlerin frekanslarındaki düşüklük, bu değişkenlerle bağımsız değişkenler arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin çıkmasını engellemiş olabilir. Sekizinci, bu çalışmadaki bağımlı değişkenler sapma davranışlarının sadece son bir yıl içerisindeki "yaygınlığına" (evet veya hayır veya bunlardan oluşan indekse ilişkin yani "prevalence") ilişkin olup, "sıklık" ("kaç kez filanca davranışı yaptınız?" yani "frequency") konusunda oluşturulan indeks(ler)in iç güvenilirliğin düşük olması nedeniyle bu konudaki bulguların elde edilememesi önemli bir eksikliği işaret etmektedir (batı sosyal sapma/suç literatüründeki araştırmalar bu tür indekslerin farklı sonuçlar verebildiğini göstermektedir). Dokuzuncusu, bu çalışmanın ilk olması ve 'normal' bir evrende uygulanmasından dolayı, ileride yapılacak çalışmaların hem aynı evrende hem de 'sapkın veya suçlu' insanlar evreninde çalışılması gerekir. Son olarak, bu çalışmada dinin sosyal sapma üzerindeki *direk* etkisine bakılmış olup, dinin *dolaylı* etkisine (örneğin, ailesel dinin etkisi kendini gencin dinin üzerinden sosyal sapmayı etkilemesi gibi) ve dinin *bağlamsal* (koşullu) etkisine (örneğin dinin sosyal sapma üzerindeki etkisinin kız ve erkekler için farklı olacağı gibi) bakılmamıştır.

Teşekkür: Bu yazı 9-23 Eylül tarihleri arasında Malatya'da yapılan V. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde sunulmuştur. Yazının düzeltilmesinde ve bazı dini konularda yaptığı yorumlardan dolayı emeği geçen Ziya Bağrıaçık Bey'e (Niğde Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı araştırma görevlisi) ve yine makaleye yapılan önemli eleştiri ve yorumlarından dolayı editörlere ve hakemlere çok teşekkür ederim. Değişkenler ile ilgili tasvir edici istatistikler, korelasyon sonuçları, tüm değişkenlerin

analizlerde yer aldığı sonuçlar (lojistik ve klasik regresyon), değişkenlerin kodları ve ölçüm düzeyleri makalenin yazarından elde edilebilir.

Kaynakça

- ADLER, A. Patricia and Peter Adler. (2006), “The Deviance Society”, **Deviant Behavior**, 27: 129-148.
- AGNEW, Robert. (2001), “Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency”, **Journal of Research in Crime and Delinquency**, 38: 319-361.
- AKERS, L. Ronald and Christine Sellers. (2004), **Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application**, Los Angeles: Roxbury.
- AKŞİT, Bahattin. (1998), “Türkiye’de Kent-Köy, Sınıf, Din ve Etnisite Farklılaşmaları ve Toplumsal-Kültürel Bunalımdan Demokratik Çıkış”, in Tüba, **Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları**, Ankara: Tüba Yayınları, ss. 193-225.
- ANKARA ÜNİVERSİTESİ KRİMİNOLOJİ ENSTİTÜSÜ. (1954), **1000 Mükerrir Suçlu Hakkında Kriminolojik Anket**, Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.
- BACHMAN, Ronet and Raymond Paternoster. (2004), **Statistics for Criminology and Criminal Justice**, Boston: McGraw-Hill.
- BAIER, J. Colin and Bradley R. E. Wright. (2001), “ ‘If You Love Me, Keep My Commandments’: A Meta Analysis of the Effect of Religion on Crime”, **Journal of Research in Crime and Delinquency**, 38: 3-21.
- BEIRNE, Piers ve James Messerschmidt. (2000), **Criminology**, Boulder: Westview Press.
- DEVLET İSTATİSTİKLERİ ENSTİTÜSÜ. (1972), **Kadın ve Çocuk Hükümlüler: Sosyo-Ekonomik ve Psiko-Sosyal Nitelik ve Hükümlülük Nedenleri Araştırması**, Ankara: Devlet İstatistikleri Enstitüsü.
- ERGÜDER, Ü., Y. Esmer ve E. Kalaycıoğlu. (1991), **Türk Toplumunun Değerleri**, İstanbul: Tüsiad.
- ESMER, Yılmaz. (1998), “Ahlaki Değerler ve Toplumsal Değişme”, **Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları**, Ankara: Tüba Yayınları, ss. 45-76.
- ESMER, Yılmaz. (1999), **Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye’de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler**, İstanbul: Tesev.
- GOTTFREDSON, R. M. and Hirschi, T. (1990), **A General Theory of Crime**, Stanford: Stanford University Press.
- GROVES, W. Byron, Graeme Newman, and Charles Corrado. (1987), “Islam, Modernization and Crime: A Test of the Religious Ecology Thesis”, **Journal of Criminal Justice**, 15: 495-503.
- HECKERT, Alex and Druann M. Heckert. (2002), “A New Typology of Deviance: Integrating Normative and Reactivist Definitions of Deviance”, **Deviant Behavior**, 23: 449-479.
- HIRSCHI, T. (1969), **Causes of Delinquency**, Berkeley: University of California Press.
- JOHNSON, R. Bryon, Spencer De Li, David B. Larson, and Michael McCullough. (2000), “A Systematic Review of the Religiosity and Delinquency Literature: A Research Note”, **Journal of Contemporary Criminal Justice**, 16: 32-52.

- JUNGER, Marianne. (1989), "Discrepancies Between Police and Self-Report Data for Dutch Racial Minorities", **British Journal of Criminology**, 29: 273-284.
- JUNGER, Marianne and Wim Polder. (1993), "Religiosity, Religious Climate, and Delinquency among Ethnic Groups in the Netherlands", **British Journal of Criminology**, 33: 416-435.
- KEYMAN, E. Fuat and Ahmet İçduygu. (2003), "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries, and Discourses", **Citizenship Studies**, 7: 219-234.
- MENARD, Scott. (1995), **Applied Logistic Regression Analysis**, Thousand Oaks: Sage.
- MERTON, K. Robert. (1968), **Social Theory and Social Structure**, New York: The Free Press.
- ÖĞEL, Kültegin. (2001), **Türkiye'de Madde Bağımlılığı**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- ÖKTEM, Niyazi. (2002), "Religion in Turkey", **Brigham Young University Law Review**, 2: 371-403.
- ÖZBAY, Özden. (2003), "Merton's Strain Theory: Evidence from the High Schools in Ankara", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 27: 59-76.
- ÖZBAY, Özden. (2004), "Age, Delinquency, and Social Bonding Theory", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, 7: 53-75.
- ÖZBAY, Özden. (2005), "The Factors Leading to Juvenile Delinquency: School, Family, District and Substance Use", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, 8: 115-144.
- ÖZBAY, Özden. (2006), "Class and Self-reported Juvenile Delinquency: Evidence from Turkey", **Journal of Criminal Justice**, 34: 237-249.
- ÖZBAY, Özden and Yusuf Z. Özcan. (2006a), "Classic Strain Theory and Gender: The Case of Turkey", **International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology**, 50: 21-38.
- ÖZBAY, Özden and Yusuf Z. Özcan. (2006b), "A Test of Hirschi's Social Bonding Theory: Juvenile Delinquency in the High Schools of Ankara, Turkey", **International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology**, 50: 711-26.
- ÖZBAY, Özden and Onur Köksoy. (n.d.), "Is Low Self Control Associated with Violence among Youth in Turkey?", **Basılmamış Yazı**.
- PAMPEL, C. Fred. (2000), **Logistic Regression: A Primer**, Thousand Oaks: Sage.
- STARK, Rodney. (1987), "Religion and Deviance: A New Look", in James M. Day and William S. Laufer, (eds.), **Crime, Values, and Religion**, Norwood: Ablex, pp. 111-120.
- STARK, Rodney. (2001), "Gods, Rituals, and the Moral Order", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 40: 619-636.
- TITTLE, R. Charles and Michael R. Welch. (1983), "Religiosity and Deviance: Toward Contingency Theory of Constraining Effects", **Social Forces**, 66: 653-82.
- TITTLE, R. Charles and Raymond Paternoster. (2000), **Social Deviance and Crime: An Organizational and Theoretical Approach**, Los Angeles: Roxbury.
- TORJESEN, J. Karen. (2003), "Visible Islam in Modern Turkey", **Journal of the American Academy of Religion**, 71: 228-232.

- TURNER, Bryan. (2005), "The Sociology of Religion", in C. Calhoun, B. Turner and Chris Rojek, (eds.), **The Sage Handbook of Sociology**, Thousand Oaks: Sage, pp.284-301.
- TÜRK KRİMİNOLOJİ ENSTİTÜSÜ. (1948), **Türkiyede Adam Öldürme Cürmü Makhumları Hakkında Kriminolojik İstatistik**, İstanbul: Hüsnütabiat.
- TÜRK KRİMİNOLOJİ ENSTİTÜSÜ. (1953), **974 Suçlu Çocuk Hakkında Kriminolojik Anket**, İstanbul: Hüsnütabiat.
- WUTHNOW, Robert. (1976), "Astrology and Marginality", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 15: 157-168.
- WUTHNOW, Robert. (1988), "Sociology of Religion", in Neil J. Smelser, (ed.), **The Handbook of Sociology**, Newbury Park: Sage, pp. 473-509.
- YAVUZER, H. (1981), **Psiko-sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- YAVUZER, H. (1988), "Juvenile Delinquency in Turkey", **Paper presented at the NATO Advance Research Workshop**, Noordwijkkerhout, The Netherlands.

Tablo 1. Dini Faktörlerin Sosyal Sapma ve Benzeri Türden Davranışları Üzerindeki Etkileri (Logistik ve Klasik Regresyon Analizleri)^a

Bağımsız değişkenler	Politik	Kız ^b	Diğer	Bıçak	Saldırı	Alkol	Sigara	Kopya	Korsan	Cinsel ^b	Elektr. ^c	Sapma ^d
	(n=570)	(n=294)	(n=567)	(n=571)	(n=569)	(n=560)	(n=564)	(n=569)	(n=567)	(n=293)	(n=256)	(n=545)
<i>Ailenin dindarlığı</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>Beta</i>
Ailenin dindarlığı indeksi	1,077	1,041	1,007	1,010	1,056	,975	1,018	1,024	,985	,983	1,044	,027
Anne-ablanın dini kontrolü olmaması ^e												
Anne-ablanın dini kontrolünün olması	1,851*	,946	1,370	1,117	,869	,851	1,316	1,205	,967	1,762*	2,621*	,062*
<i>Gencin dindarlığı</i>												
Dindarlık indeksi (logaritma)	2,015	,452	1,009	,960	,947	,114*	,343	,813	,284	,954	,113	-,076*
Bu dünyalı olmak ^e												
Öbür dünyalık	,305	,533	,595	,951	1,933	1,361	1,037	1,173	1,237	1,538	2,855	,017
Farklı mezheplere tolerans yok ^e												
Farklı mezheplere tolerans var	1,202	1,145	1,508	1,377	2,872	1,655	1,292	,641*	,930	1,826	3,131	,077*
<i>Doğa ötesi faktörler</i>												
Fala baktırmamış ^e												
Fala baktırmış	1,899*	2,320*	2,197*	1,650*	2,947*	2,272*	3,071*	1,272	1,472	1,879*	1,940	,233*
Rüya yorumu kitabı yok ^e												
Rüya yorumu kitabı var	,598	1,518	,890	1,051	,675	,975	1,012	,927	,405*	1,234	,489	-,036
Constant	-	-5,146	-1,622	-4,460	,153	-1,689	-2,476	-2,346	-,096	-8,832	-8,458	-,029
	10,728											
Model X ²	74,093*	49,998*	63,390*	74,442*	73,321*	183,056	107,302*	38,850*	36,580*	53,184*	42,935*	-
Cox & Snell R ²	,122	,156	,106	,122	,121	,279	,173	,066	,062	,166	,154	-
Nagelkerke R ²	,262	,241	,151	,219	,285	,384	,231	,089	,139	,234	,300	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	,371*

^a Yer probleminden dolayı, bazı bağımsız değişkenlere (kontrol değişkenlerine) ve sadece bir bağımlı değişkene (polise rişvet) yer verilememiştir.

^b Sadece erkekleri içermekte, ^c sadece kiralık evde kalanları içermekte, ^d indeksin logaritması kullanıldı, ^e referans kategori, * p ≤ .10